

HADİKATÜ'L-FÜNÛN'UN TEŞBİH KISMININ ENİSÜ'L-UŞŞÂK VE MİFTÂHU'T-TEŞBİHLE KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of the Simile Part of Hadikatü'l-Fünûn to Enîsü'l-Uşşâk and Miftâhu't-Teşbih

Сравнение Мифтахут Тешибх и Энисул Ушак в главе "тешибх" Хадикатул Фунуна

Seda UYSAL BOZASLAN*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 135-146

Öz: "Teşbih" şiir sanatının en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle teşbihle ilgili risaleler, bir bölümünde teşbihe yer verilen kitaplar ve belâgat kitapları olmak üzere pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin dışında sevgilinin güzellik unsurlarının nelere benzetildiğinin anlatıldığı kitaplar vardır. Şerâfeddin Râmi'nin Farsça yazılmış Enîsü'l-Uşşâk adlı eseri bu türde bir kitap olup Türk Edebiyatı'ndaki bazı eserlere de kaynaklık etmiştir. Muîdî, Miftâhu't-Teşbih'inde bu eseri örnek aldığını açıkça belirterek Şerîfî, Hadikatü'l-Fünûn'unun teşbih kısmında Enîsü'l-Uşşâk'ı tercüme ettiğini açıkça dile getirmez. Bu çalışmada, üç eser karşılaştırılacak ve aralarındaki benzerlik ve farklılıklar gösterilerek Hadikatü'l-Fünûn (XVI. yüzyıl) ve Miftâhu't-Teşbih'in (XVI. yüzyıl) Enîsü'l-Uşşâk'tan (XV. yüzyıl) ne ölçüde yararlandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enîsü'l-Uşşâk, Hadikatü'l-Fünûn, Miftâhu't-Teşbih, teşbih, karşılaştırma.

Abstract: "Simile" is one of the important elements in poetry. So, many works like booklets about simile, books including simile chapter and rhetoric books had been written. There are books in which darling's beauty elements being likened was told. Şerâfeddin Râmi's Enîsü'l-Uşşâk that had written in Persian is also a resource of some works in Turkish Literature. While Muîdî in Miftâhu't-Teşbih noted that he was exemplifying this book, Şerîfî didn't mention clearly to translate Enîsü'l-Uşşâk in the simile part of Hadikatü'l-Fünûn. The aim of this study was to compare these three works and try to explain to what extent Hadikatü'l-Fünûn (XVIth century) and Miftâhu't-Teşbih (XVIth century) benefit from Enîsü'l-Uşşâk (XVth century) by showing their similarities and differences.

Keywords: Enîsü'l-Uşşâk, Hadikatü'l-Fünûn, Miftâhu't-Teşbih, simile, comparison.

Аннотация: "Тешибх (сравнение)" является одним из самых важных элементов поэзии. Именно из этого было много написано трактатов, книг где в одном из глав находился тешибх, риторические книги и т.д. Вместе с этим имеются и книги где описаны на что похожи черты красоты любимого/ой. Произведение Шерфеддина Рами Энисул Ушак являлась именно такой книгой которая была написана на персидском языке и была источником некоторых турецких произведений. Муиди открыто признает что при написании произведения Мифтахут Тешибх он взял пример из этого произведения, Муиди открыто признает что при написании произведения Мифтахут Тешибх он взял пример из этого произведения, а Шерифи не признает о том что в главе "тешибх" своего произведения Хадикатул Фунун он прямо перевел Энисул Ушак. В данном исследовании сравниваются три произведения, выводятся сходства и различия, вместе с этим выявляется степень использования Энисул Ушак (XV) при написании Хадикатул Фунун (XVI) и Мифтахут Тешибх (XVI).

Ключевые слова: Энисул- Ушак, Хадикатул Фунун, Мифтахут Тешибх, тешибх, сравнение.

---

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE. subozaslan@gmail.com Gönderim Tarihi: 22.12.2014. Kabul Tarihi: 21.10.2015.

GİRİŞ

“Bir maksadı değişik yollarla ifade etmenin metot ve kurallarını” (Saraç 2007: 97) ele alan beyân, belâgat ilminin kısımlarından biridir. Beyân ilmi içerisinde yer alan sanatlardan teşbih, “Aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir.” (Saraç 2007: 129) şeklinde tanımlanmaktadır. Teşbihle ilgili teşbih risaleleri, bir bölümünde teşbihe yer verilen kitaplar ve belâgat kitapları olmak üzere pek çok eser verilmiştir (Saraç, 2004).

Arap belâgatçilerin şerh ettiği *Miftâhu'l-Ulûm*, *Telhîsü'l-Miftâh* ve *el-Mutavvel* gibi Arapça belâgat kitapları yanında *Tercümânü'l-Belâga* ve *Hadâiku's-Sihr* gibi Farsça ve *Hadîkatü'l-Fünûn* gibi Türkçe belâgat kitapları da yazılmıştır (Saraç 2007: 24-25) Bu eserler dışında sevgilinin güzellik unsurlarının nelere benzetildiğinin anlatıldığı kitaplar da vardır. Şerâfeddin Rami'nin Farsça yazılmış *Enîsü'l-Uşşâk* adlı eseri bu türde bir kitap olup Türk Edebiyatı'ndaki bazı eserlere de kaynaklık etmiştir (Şafak 1991: 478). Kaynaklık ettiği eserler arasında Mu'îdî'nin *Miftâhu't-Teşbih'i* ile *Sürûrî'nin Bahrû'l-Ma'ârif'i* gösterilmiş ve *Miftâhu't-Teşbih'in* metnini neşreden Erünsal'ın makalesinin sonundaki bir beyitten yola çıkarak yaptığı “bu konuda başka müelliflerin de eserler ortaya koydukları” bilgisine şüpheyle yaklaşmıştır. (Şafak 1991: 478-480) Bu şüphenin Mücahit Kaçar'ın *Hadîkatü'l-Fünûn* adlı kitabıyla birlikte ortadan kalkması gerekmektedir. Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-Fünûn'u* incelendiğinde kitabın birinci babının birinci faslında yer alan “teşbih” kısmının Şerâfeddin Râmî'nin *Enîsü'l-Uşşâk* 'ından büyük ölçüde yararlandığı görülmektedir. (Kaçar 2012: 27) Bu nedenle Şafak'ın *Bahrû'l-Ma'ârif* için yaptığı karşılaştırmanın Mu'îdî'nin *Miftâhu't-Teşbih'i* ve Şerîfî'nin *Hadîkatü'l-Fünûn'unun* teşbih kısmı (birinci babın birinci faslı) için de yapılmasının aralarında hangi açılardan benzerlik ve farklılıklar olduğunun gösterilmesi ve ne ölçüde yararlandığının ortaya konulması açısından gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışmada öncelikle ele alınan eserler hakkında kısaca bilgi verilip sonrasında karşılaştırmaya geçilecektir.

ENİSÜ'L-UŞŞÂK

Enîsü'l-Uşşâk 'ın yazarı XIV. yüzyılda yaşamış olup tam adı Şerâfeddin Hasan b. Muhammed Râmî-i Tebrizî'dir. Yazar hakkında kaynaklarda kapsamlı bir bilgi yer almamaktadır. Şiirlerinde “Şeref” ve “Râmî mahlaslarını kullanan yazarın bilinen iki eseri *Enîsü'l-Uşşâk* (M.1423) ve *Hakâ'iku'l-Hadâ'ik*'tir. Söz sanatları ve şiire önem veren Râmî'nin çalışmamıza konu olan bu eseri Celâyiri hükümdarı Sultan Muizzü'd-din Ebu'l-Feth Üveys'e sunulmuştur. Konusu sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili teşbihler olan eser 19 babdan oluşmaktadır. Her babda öncelikle teşbihler söylenip sonrasında teşbihlerin nedenleri açıklanıp örnekler verilmektedir. Eserin tetimme kısmında ise teşbihin kurallarından ve şiirin öneminden bahsedilmektedir. (Karabey vd. 1994; Şafak 1991; Şafak 1995)

MIFTÂHU'T-TEŞBİH

XVI. yüzyıl şairlerinden Kalkandelenli Mu'îdî tarafından kaleme alınan bu eser, eserin sonundaki vefat kaydından anlaşıldığı kadarıyla M. 1598/1599'dan önce te'lif edilmiştir. 21 babdan oluşan eserin mukaddimesinde adı yer almakta ve ayrıca Enisü'l-Uşşâk 'ın örnek alınması, teşbih sanatı, teşbihin şiirdeki kullanımı (sevgilinin güzellik unsurları açısından) ve te'lif metodundan bahsedilmektedir. Eserde verilen örneklerin çoğu Türkçe olup müellife aittir. Ayrıca haşiyede Ahmet Paşa'dan da örnek beyitler yer almaktadır. Hatime kısmında ise teşbihle birlikte tenasübe dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Eserin sonundaki 4 beyitte Türkçede bu tarzda eser verilmediği belirtildikten sonra Miftâhu't-Teşbih te'lifinden sonra böyle eserler meydana getirildiğine değinilmiştir (Erünsal 1988).

HADİKATÜ'L-FÜNÛN

Kaynaklarda haklarında bilgi verilen Şerîfî mahlaslı şairlerden hangisine ait olduğu net olmamakla birlikte, eserde övülen Sinan Paşa ve şiirleri alıntılanan şairlerin bazılarının XVI. Yüzyılda yaşaması, eserin yazıldığı kâğıtlardaki filigranlar vb. sebeplerle bu eserin XVI. Yüzyıl şairi Şerîfî'ye ait olduğu belirlenmiştir (Kaçar 2012). Müellif sebeb-i te'lif kısmında eseri yazarken "güzel sözün ve şiirin nasıl olması gerektiğini" anlatma amacında olduğunu belirtmiştir. Eser bir mukaddime, iki bab ve bir hatimeden oluşup eserin mukaddimesinde belâgat ve fesâhatin tanımları ile bunların aralarındaki farklar yer almaktadır. İki babdan oluşan eserin ilk babında beyan ilmi içinde yer alan konulara değinilmiştir. Bu bab 3 fasıldan oluşmaktadır. Çalışmamıza konu olan "teşbih" bu babın ilk, "istiare" ikinci ve "tevriye" de üçüncü faslında yer almaktadır. Eserin ikinci babı ise müellifin kendi dönemindeki şairlerin rağbet ettiği sanatlar hakkında olup beş fasıldan oluşmaktadır. İkinci babın birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü fasıllarında sırasıyla "kalb", "cinâs", "iştikak" ve "reddü'l-acuz ale's-sadr" sanatlarından bahsedilmiş, son fasılda ise ayrıntılı bir biçimde "muamma"ya değinilmiştir. Şerîfî, ikinci babdan sonra eserini şairlerin birbirlerinden etkilenmesi ve şiir hırsızlığı gibi meseleleri açıkladığı bir hatimeyle bitirmiştir. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere 3 dilde de örnekler mevcuttur.

ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI¹

¹ Çalışmamıza konu olan eserler karşılaştırılırken Mücahit Kaçar, *Şerîfî Hadikatü'l-Fünûn Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı*, İstanbul: Okur Akademi, 2012; Turgut Karabey ve diğerleri, Şerafettin Râmî, *Enisü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar)*, Ankara: Ecdad Yayınları, 1994 ve İsmail Erünsal, "Mu'îdî'nin Miftâhu't-Teşbihî" *Osmanlı Araştırmaları XI*, İstanbul 1991, s. 215-272 adlı eserlerden yararlanılacak ve alıntılar bu eserlerden yapılacaktır. Karşılaştırma yapılırken Enisü'l-Uşşâk EU, Hadikatü'l-Fünûn HF ve Miftâhu't-Teşbih de MT şeklinde kısaltmalarla ifade edilecektir.

Hem EU hem HF hem de MT'de konuya başlamadan övgüler, eserlerin yazılma sebepleri, yazarların adları ve eserlerin adlarının yer aldığı bir "mukaddime" bulunur. EU ve MT, sevgilinin güzellik unsurlarını ayrıntılı bir biçimde anlatan müstakil eserlerdir. HF ise teşbihi anlattığı bir bölümde sevgilinin güzellik unsurlarından ayrıntılı bir biçimde bahseder. Bu unsurlar EU ve HF'de 19 bab olup sırasıyla *mûy*, *cebîn*, *ebrû*, *çeşm*, *müjgân*, *rûy*, *hatt*, *hal*, *leb*, *dendân*, *dehân*, *zenehdan*, *gerdan*, *ber*, *sâ'id*, *engüş*, *kad*, *miyan* ve *sâktir*. MT'de ise bu 19 unsurun dışında *binî* ve *gûşa* yer verilmiş ve böylelikle eser 21 bab olmuştur. Her 3 eser de *muy* babıyla başlar.

EU'nun 6-12. ve HF'nin 51-54. sayfaları arasında yer alan *mûy* babında saç güzellik ülkesinin sultanı olarak tanımlanıp saçın mu'akkad, müca'at ve müselsel olmak üzere 3 şekli olduğundan bahsedilmiştir. Üç eserde de bunların bütününe *mûy*, *gisu*, *zülf* ya da turra (MT hariç) denildiği fakat bunların aralarında bazı farklar olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında MT'nin 224-230. sayfalarında yer alan saçın 4 kısım olduğundan bahsedilip sadece 3'ünün (*zülf*, *gîsû* ve *mûy*) ad ve açıklamaları verilmiştir. EU ve HF'de bu saç tiplerini anlatmak için verilen beyitler, bazı kelime değişiklikleri dışında aynıdır. MT'de ise *zülf*, *gîsû* ve *mûy* için örnek verilmemiştir. *Mûy* vasfının devamında HF ve EU'da 133 benzetme unsuru *habbâle*, *şebeke*, *leyl*, *zulmet*, *zalâm*, *zill*, *zill-i memdûd*, *vâv*, *gayn*, *gîm*, *habl-i metin ve heykel*, *'ukde*, *ca'd*, *muca'ad*, *burka'*, *nikâb*, *tnâb*, *gurâb*, *sünbüül*, *sünbüle*, *'akreb*, *salîb*, *müşevveş*, *meftûl*, *meftûn*, *'ayyâr*, *tarrâr*, *lâm*, *halka*, *na'l*, *su'bân*, *duhân*, *burç*, *semen-sâ*, *benefşe*, *nâfe-küşâ*, *müşgîn*, *müşk-bûy*, *müşg-renk*, *müşg-pâş*, *müşg-rîz*, *müşg-bîz*, *müşg-âgîn*, *'anber-fâm*, *'anber-şiken*, *'anberîn*, *anber-âgîn*, *'anber-âsâ*, *'anber-bûy*, *'anber-bîz*, *'anber-nesîm*, *gâliye-gûn*, *gâliye-renk*, *gâliye-bûy*, *gâliye-fâm*, *ebr-i gül-pûş*, *şems-i semen-pûş*, *kamer-pûş*, *şâm-ı garîban*, *şebistân*, *şeb*, *şeb-renk*, *şeb-i yeldâ*, *şeb-i deycûr*, *şeb-i kadr*, *'ömr-i dirâz*, *sâye*, *sâyebân*, *perde*, *çeng*, *çîn*, *Çîn-i Maçîn*, *Hindistân*, *Zengiyân*, *Hindû*, *lâl*, *siyeh-kâr*, *siyeh-dil*, *dil-düzd*, *dil-âvîz*, *dil-bend*, *dilir*, *ser-girân*, *ser-keş*, *ser-geşte*, *serkeş*, *ser-bebâd-dâde*, *ser-endâz*, *ser-efkende*, *ser-efrâz*, *kafâdâr*, *rehzen*, *zırh*, *kemend*, *kemend-efkend*, *kemend-endâz*, *rişte*, *resen*, *resen-tâb*, *resen-bâz*, *çenber*, *çenberî*, *dûd*, *âteş-perest*, *hursîd-perest*, *kâfir-kîş*, *zünnâr*, *çelîbâ*, *çevgân*, *bend*, *zencîr*, *şûrîde*, *sevdâyî*, *dâm*, *zâg*, *pür-şiken*, *ham-enderham*, *bâd-peymây*, *hevâyî*, *hevâdâr*, *perîşân*, *perîşân-kâr*, *âşüfte*, *âşüfte-i rûzgâr*, *perîşân-ı rûzgâr*, *tâbdâr*, *târ*, *mâr*, *târümâr*, *bî-karâr*, *be-hem*, *ber-âmede*), MT'de ise 120 benzetme unsuru (*'anberîn*, *anber-âgîn*, *'anber-âsâ*, *'anber-fâm*, *'anber-sâ*, *'anber-reng*, *'anber-müşg*, *'anber-müşgîn*, *'anber-müşg-efşân*, *'anber-feşân*, *'anber-çîn*, *lâm*, *dâl*, *cîm*, *ham*, *pür-şiken*, *muca'ad*, *kemend*, *pîçân*, *şeb-rev*, *semen-sâ*, *fettân*, *hümâ-sâye*, *hümâ-yûn*, *su'bân*, *dâm*, *çengâl*, *dâr*, *ser-keş*, *burka'*, *geç*, *küfr*, *kâfir*, *küffar*, *dûde*, *zünnâr*, *meftûl*, *leylî*, *tarrâr*, *sünbüül*, *berg-i sünbüül*, *reyhân*, *dirâz*, *ömr-i dirâz*, *siyeh-kâr*, *siyeh-dil*, *müşevveş*, *dil-âvîz*, *ser-âmed*, *ca'd*, *nikâb*, *müşgîn-tnâb*, *bulut*, *gurâb*, *salîb*, *müşk-bâr*, *ejdehâ*, *'asâ*, *hammâl*, *tomar*, *târümâr*, *sevdâ*, *zencîr*, *Çîn-i Maçîn*, *çîn*, *Hatâ*, *Huten*, *Tatar*, *dil-bend*, *bend*, *cârûb*, *bî-dîn*, *kafâdâr*, *halka*, *perr ü bâl*, *cevşen*, *benefşe*, *çevgân*, *savlecân*, *duhân*, *dükkan-ı çîn*, *pür-'itâb*, *kallâş*, *rişte*, *şîrâze*, *tâb tâb*, *dü tâ*, *şâm*, *çâra*, *târ*, *mi'râc*, *kadr*, *şebdîz*, *mu'anber*, *fitne*, *sev'âd-ı a'zâm*, *resen*, *rismân*, *reyhâncı*, *Hindû*, *âteş-perest*, *'arab*, *fetîl*, *zâg*, *şeb-âgûş*, *'arak-rîz*, *hevâ-yı zülf*, *ber-araf*, *girihiğîr*, *dâmân-ı zülf*, *gül-pûş*, *kamer-pûş*, *semen-pûş*, *zulmet*, *na'l*, *zalâm-ı şeb*, *târ-ı müşk-bâr*,

defter-i siyâh, büyü zülf, sorguç) yer alır. Bu benzetmelerden 52'si ('anberîn, anber-âgîn, 'anber-âsâ, 'anber-fâm, lâm, pür-şiken, muca'ad, kemend, ser-keş, dâm, burka', zünnâr, meftûl, leylî, sünbül, târmâr, sevdâ, zencîr, Çîn-i Maçîn, çîn, dil-bend, bend, benefşe, çevgân, duhân, kafâdâr, halka, rişte, Hindû, âteş-perest, resen, zâg, 'ömr-i dirâz, siyeh-kâr, siyeh-dil, müşevveş, dil-âvîz, semen-sâ, gurâb, salîb, ca'd, nikâb, kadr, târ, şâm, hevâ, gül-pûş, kamer-pûş, semen-pûş, zulmet, na'l, zalâm) her üç eserde de ortaktır. O halde MT'de müyün 68 farklı sıfatı bulunduğu söylenebilir. EU'da müyü açıklamak için verilen 15 Farsça beyitten 14'ü, HF'de -birkaç kelime değişikliğinin dışında- aynen bulunmaktadır. EU'da 15. beyit Râmî'nin olduğu söylenirken HF'de beytin kimin olduğu söylenmeyip sadece lügaz olduğuna dair bilgi yer almaktadır. MT'deki örnekler 41 adet olup hepsi Türkçedir. Beyitlerin Ahmet Paşa Divanı'ndan alındığı da belirtilmiştir.

İkinci bab MT'de gûş(kulak)tur. 230. sayfada bulunan gûş, hilâl-i 'id, hilâl, gül, sadef ve kevekb-i dürrîye benzetildiği 4 örnek beyitle anlatılmıştır. Diğer iki eserin ikinci bölümleri MT'nin ise üçüncü bölümü alın hakkındadır. Alın vasfı EU'da 13-14. HF'de 54-55. sayfalarda yer almaktadır. Aralarındaki fark, HF'de alın için Farsça pîşânî EU'da Arapça cebîn başlığı atılmıştır. MT'de 230-231 sayfaların bulunan alın mah, Süheyl, Zühre, Müşteri, tâk, çerâg ve meydâna benzetilirken HF ve EU'da keffü'l-hazib, Süheyl, Müşteri ve Zühre'ye benzetilmiştir. Süheyl, Müşteri ve Zühre her 3 eserde de alının benzetildiği unsurlardandır. EU ve HF'deki örnekler Farsça olup tamamen aynıdır; MT'dekiler ise Türkçedir.

MT'in dördüncü, diğer iki eserin üçüncü babı ebrû(kaş) hakkındadır. EU'da 15-20, HF'de 55-58 sayfaları arasında yer alan kaşa Arapça'da hâcib denildiği ifade edildikten sonra iki çeşit kaş olduğu vurgulanmıştır: muttasıl(bitişik) ve munfasıl(ayrı). Kaşın Arapçada tâk, mihrâb, 'ayn-ı na'l, hilâle benzetildiği Farsçada ise 13 özellikle mâhûn kavş(Farsça keman), kavş-i kuzah, zenkârî kemân, kemân, tâk, mihrâb, 'ayn-ı na'lî, çevgân ve halka-i nûnla vasıflandırıldığı vurgulanmıştır. Bunlar Farsça örneklerle tek tek açıklanmıştır. MT'de 231-233 sayfaları arasında yer alan kaşın sıfatları olarak dü-tâ, 'ayn, na'l, mâhî, mihrâb, peyveste, kemân, tâk, kavş-i kuzah, tuğra, nişân, savlecan, nun, meh-i nev, çîn, gej-rah, gej-nihâd, dag, hançer, gemi, gurra, hilâl, ra, fettân, kâfirî, mihrâb, hâcib, mukavves, niyâm, Zülfikâr ve hatem-i mu'anberi verilip bunlar Türkçe beyitlerle açıklanmıştır. MT diğer iki eserin başta verdiği hâcible ilgili bilgileri bu babın sonlarına doğru verir. Hâcibin hem "ebrû" hem de "kapıcı" anlamına geldiği vurgulanır. MT'de 21 adet örnek vardır ve örneklerin hepsi Türkçedir. EU ve HF'de ise örnekler Farsça olup tıpatıp aynıdır.

MT'nin 233-237. sayfaları arasındaki beşinci, EU'nun 21-23. ve HF'nin 58-59. sayfalarındaki dördüncü babı çeşm(göz) hakkındadır. EU ve HF çeşm vasfına Arapların göze verdiği dört isimle (bâsıra, mukle, nâzıra, 'ayn) başlar. Her 3 eser de gözün 4 çeşidi (şehlâ, keşîde, hâb-âlûd, mey-gûn) olduğundan bahsedip sonra bu göz çeşitlerini benzetildikleri sıfatlarla örnekler vererek tek tek açıklar. EU'da sevgilinin gözüyle ilgili şairlerin 40 özellik belirttiği ve bunların 13'ünün('abher, nercîs, sakîm, 'alîl, kumrî, humrî,

mahmûr, sâhir, mu'arbid, fitne, fettân, zücâcî, cez') Araplar tarafından kullanıldığı ifade edilirken HF'de 45 özellik ve bunların 12'sinin ('*abher, sakîm, 'alîl, kumrî, humrî, mahmûr, sâhir, mu'arbid, fitne, fettân, zücâcî, cez'*) Araplar tarafından kullanıldığı belirtilmiştir. Bu bilgilerin devamında EU ve HF'de Fars şairlerce gözle ilgili 33 özellikten bahsedilmiştir. Bunlar; *nergis, bâdâm, hâb-âlûd, küşe-nişîn, merdüm-âzâr, hâne-siyâh, Hatâyî, Türk, fitne-cû, câdû, câdû-firîb, câduvâne, câdû-ves, çâh-ı Bâbil, hûn-rîz, hûn-hûn-hâr, merd-efgen, tîr-endâz, kemân-dâr, âhû, bî-âhû, âhû-firîb, âhûvâne, şîr-şikâr, şîr-gîr, nîm-mest, bî-mey, mest, mestâne, mest-i harâb, şûr-engîz, bîmâr, nâtüvân*. Bu tespitlere dair MT'de bilgi bulunmaz. MT'de sevgilinin gözünün özellikleri *nergis, bâdâm, hâb-âlûd, çerâg, fettân, bîmâr, küşe-nişîn, gamze, câdû, câdû-firîb, rind, 'ayyâr, siyeh-pûş, harâmî, zâlim, kattâl, cellâd, bî-emân, hûn-rîz, hûn-hôr, merdüm-âzâr, dil-âver, hûnî, kemîn, dâr, pür-hâb, gammâz, Türk, Türkmân-ı mest, çeşm-i siyâh, dil-keş, dil-rübâ, dil-sitân, cân-sitân, Habeş, haste, tıfl-ı habeş, 'Arab, düzd-i 'Arab, Hindû-yı âyîne-dâr, gamze-i şûh, sâhir, Hârût, fitne-cû, ceng-cû, âhû, âhû-firîb, kemân-dâr, mest, mest-i hâb, nîm-mest, pür-humâr, siyeh-dil, şîr-şikâr, şîr-gîr, sakîm, 'alîl, sîrâne, gamze-kâr, siyeh-kâr, şîve-kâr, نآتؤوان nâtüvân, ser-girân, gazabnâk, huşmnâk, bî-bâk, dil-âver, 'ayn- huşm-ı çeşm, 'ayn-ı 'inâyet, Tatar, dâne-i tesbîh, râhib, ruhbân, şâhîndir*. EU ve HF'de çeşm vasfında 6 beyit bir dörtlülük olmak üzere 7 Farsça örnek; MT'de 3'ü mısra 23'ü beyit, toplam 26 tane Türkçe örnek vardır.

MT'nin 237-238. sayfalarındaki altıncı, EU'nun 24-27. ve HF'nin 60-61. sayfalarındaki beşinci babı müjgân(kirpikler) hakkındadır. EU ve HF'de kirpiğin Arapçasının hüdb olduğu söylenir. Ayrıca EU'da göz kapağının ecfân olduğundan bahseder. MT'de bu bilgiler yoktur. EU ve HF'de kirpiklerin benzetildiği 12 özellik olduğundan bahsedilip bunlar örneklerle açıklanmıştır. Bahsedilen 12 özellik *sinân, hançer, tîg, bilek, tîr-i nâveg, nişter, safder-i kalb-şiken, elmâs rîze, Hindû-yı âyîne-dâr, pây-ı 'ankebût, mûrçe, ta'n-ı rümh ile neok-i kalemdir*. Söz konusu özellikler her birine birer tane olmak üzere 12 Farsça örnekle açıklanmıştır. EU ve HF'nin kirpikler hakkındaki beşinci babında sadece 8 ve 9. beyitler yer değiştirmiştir. MT'de ise kirpiklerin özelliklerinden *mestâne, tîg, şemşîr, hançer, ser-i tîr, hûn-rîz, fettân, leşker, tîr, peykân, nâvek, hadenk, sipâh, saf, levend, cârûb-I müşk, kalb-şiken, saf-der, nişter, neok-i kalem, hâr, sûzen, sipâh-ı mûr* zikredilmiştir. MT'de kirpiklerle ilgili babda Türkçe olarak 12 beyit ve 1 mısra örneği verilmiştir.

MT'nin 39. sayfada yer alan yedinci babı bînîyken(burun) EU ve HF'de bînî yer almamaktadır. MT'de burnun şairlerce *elif, elif-i sîmîn, sehm, zanbak-ı nâ-şüküfte, sûtûn-ı sîmîn ve şûşe-i sîmîne* benzetildiği belirtilerek 6 tane Türkçe örnek beyit verilmiştir.

MT'nin 39-43. sayfalarındaki sekizinci, EU'nun 28-33. ve HF'nin 62-64. sayfalarında yer alan altıncı babı rûy(yüz) hakkındadır. EU ve HF'de öncelikle yüze Arap lügatlerinde 8 isim verildiği söylenmiş ve bunların *müheyyâ, gurra, tal'at, manzar, 'arız, 'izâr, hadd, vech* olduğu aktarılmıştır. EU ve HF'de verilen bilgilere göre şairler arasında rûy 3 sıfatla anılır; ilki *âdem*, ikincisi *verd* ve *gül-renk*, üçüncüsü *yed-i beyzâ* Arapça'sı da *beyzü'l-beşer*dir. Farsça'da *sefid-puşt* olduğu da belirtilmiştir. Bunun yanında Farsça'da

yüzün 8 farklı biçimde adlandırıldığı ve bunların; *dîdâr, çehre, ruhsâre, ruhsâr, ruh, gûne, dîm ve rûy* olduğu dile getirilmiştir. Yüze ait 45 güzellik niteliğinden bahsedildikten sonra Arapça'da teşbih yoluyla kullanılan 10 tanesine (Şems, kamer, bedr, bedâ, mir'ât, şem', nâr, verd, 'âc, kâfur) işaret edilmiştir. EU ve HF'de Acem şairlerce mecazen yüze 11 isim (*Ka'be, kible, dîn, mushaf, sahîfe, varak, tâlî'a, nûr, bakam, yed-i beyzâ ve subh*) verildiği söylenmesine rağmen HF'de "subh" yer almamaktadır. MT'de ise yüze dair açıklamalarda bulunulmadan yüze verilen adlar ve sıfatlar yazılarak örneklerle açıklamalarda bulunulmuştur. Rûyla ilgili HF'de 67 (*bihîşt, âftâb, mâh, câm-ı cihân-nümâ, âyîne, dest-i Mûsâ, âteş, âb, şîr, bahâr, gülzâr, gülistân, gül, lâle, semen, yâsemen, nesrîn, nesteren, gül-nâr, ergavân, nîm-rûz, rum, hoten, niğâr-ğane-i çîn, Ka'be, kible, dîn, mushaf, sahîfe, varak, talî'a, nûr, bakam, müheyyâ, gurra, tal'at, manzar, 'ârız, 'izâr, hadd, vech, verd, gül-renk, yed-i beyzâ, âdem, dîdâr, çehre, ruhsâre, ruhsâr, ruh, gûne, dîm, rûy, şems, kamer, bedr, bedâ, mir'ât, şem', nâr, 'âc, kâfur*), EU'da 68 (sadece subh farklı) ve MT'de de "*câm-ı cihân-nümâ, âyîne, âteş, âb, gülzâr, gülistân, gül, semen, nesrîn, ergavân, Ka'be, kible, dîn, mushaf, sahîfe, varak, nûr, bakam, tal'at, manzar, 'ârız, 'izâr, hadd, verd, gül-renk, yed-i beyzâ, çehre, ruhsâr, şems, bedr, mir'ât ve şem'*" olmak üzere 36 unsur ortaktır. Bunların haricinde MT'de "*Matla', cemâl, bâg, gül-i nasrî, dîdâr-ı cennet, lâle-zâr, lâle-sitan, ravza, ravza-i Rıdvan, şems-i duhâ, mihr, hursîd, tab, şu'le, pertev, iman, sahn-ı safâ, rûz, nevrûz, rûz-ı baht, handân, 'îd, meydân, safha, safha-i cân, dil-güşâ, neşat-engîz, ferah-bahş, dil-rûbâ, subh, hadd-i rengîn, berg-i nesrîn, varak-ı al, varak-ı rengîn, varak-ı reng-âmiz, dâne-i nar, şarâb şarâb-ı gül, âb-ı revân*" dâhil edilince rûyla ilgili 76 benzetme unsuru bulunmaktadır. Diğer bablarda olduğu gibi MT'nin örnekleri Türkçe'dir ve 4'ü Ahmet Paşa, 1'i Kemal-paşazade'ye ait olmak üzere 28 adet beyit örnek verilmiştir. HF ve EU'da rûyla ilgili 12 Farsça örnek verilmiş ve yukarıda bahsedildiği gibi "bînî"ye bölüm ayrılmamış olup rûy bölümünün sonunda konuya değinilmiştir. EU'daki bînîyle ilgili 1 beyit ile HF'deki 1 rubai, 3 beyit ve benzetmeler Farsça'dır.

MT'nin 43-44. sayfalarındaki dokuzuncu, EU'nun 34-40, HF'nin 64-67. sayfalarındaki yedinci babı hatt (ayva tüyleri) hakkındadır. Her üç eser de hattın 2 çeşit olduğundan bahsederek başlamıştır. EU ve HF'de hatla ilgili kıyaslama yapıldığında ilk olarak renginden dolayı Araplar'da nebat, Farslar'da ise sebze denildiğine ve ikinci olarak Habeş'e benzetildiğine değinilmiştir. Bu sınıflama MT'de dudak kenarında çıkanlar ve yanakta çıkıp zülfe yakın olanlar şeklindedir. EU ve HF'de birinci çeşit hat 16 (*Nebât, reyhân, sebze, mihr-giyâ, pîrûze, zümürrüd, mînâ, jengâr, fıstıkî, âsmân, tûtî, Hızır, Âdem, dâl, dâyire, lâ*) ve ikinci çeşit hat 15 (*sünbül, müşk, 'anber, 'îd, semender, per-i gurâb, dûd, târikî, ebr, engüşt, kabr (kir), nîl, pây-ı mûrçe, benefşe, şeb*) olmak üzere toplam 31 benzetme unsuru bulunmaktadır. HF'de olan "âdem" EU'da; EU'da bulunan "zer-nigârî" teşbihi de HF'de bulunmamaktadır. Bunlar için eserdeki Farsça örnekler hariç hattın libâs-ı Abbâsî, fermana çekilmiş tuğra ve gubar yazısına benzetildiği örnekler de verilmiştir. MT'de 31 tane benzetme unsurundan 4'ü (*gubâr-ı müşk, rîze-i pîrûze, mûy-ı siyâh, duhân, kemer*) diğer iki eserde bulunmamaktadır. EU ve HF'de yer alan hattın benzetildiği 7 unsur da (*fıstıkî, Âdem, per-i gurâb, târikî, engüşt, kabr (kir) ve nîl*)

MT’de yoktur. HF’deki örnek beyitler EU’dakilerden seçilmiş olup Farsçadır; MT’de kiler ise Türkçe’dir.

MT’nin 244-245. sayfalarındaki onuncu, EU’nun 41-46, HF’nin 67-69. sayfalarındaki sekizinci babı hâl (ben) hakkındadır. EU ve HF’de hâl babı hâlin “yüz güzelliğinin süsü” olduğunun açıklanmasıyla başlar. MT ise doğrudan neye benzediğiyle konuya giriş yapmıştır. EU ve HF’de hâl, 25 farklı benzetme unsuruyla açıklanmıştır. Bunlardan 8’inin (*Hacerü’l-Esved, Keveb-i Münhasif, nokta, Hârût, fülful, Habeşi, anber, misk*) Araplara, geriye kalan 17’sinin (*Hindû, zengî, siyah dil, hûn-ı sühte, müşg-âgîn, anber-âgîn, anber-ves, gâliye-bûy, gâliye-renk, bih dâne, zâg, meges, dil-i Firavn, mühr-i nigîn, engûrek-i dâde, dâne, nokta*) de Acemlere özgü olduğu belirtilmiştir. MT’de farklı olarak *hindû-beççe, dâg, tfl-ı habeş, anberîn, anber-bâr, müşkîn, galiye-sa, müşk dâne ve fettân* benzetmelerinin kullanıldığı görülmektedir. Her 3 eserde 17 benzetme (*nokta, süveyda, sipend, Hacerü’l-Esved, Keveb-i Münhasif, meges, zengî, merdüm-i dâde, zâg, fülful, habeş, anber, anber-âgîn, müşk, galiye-bû, galiye-reng, siyah dâne, Hârût*) ortaktır. EU’daki 18 Farsça örnekten 15’i seçilerek HF’de kullanılmıştır. MT’deki örnekler ise 8 tane olup hepsi Türkçe’dir. Bu örneklerden bir tanesi de Ahmet Paşa Divanı’ndandır.

MT’nin 245-247. sayfalarındaki on birinci, EU’nun 47-52 ve HF’nin 69-72. sayfalarındaki dokuzuncu babı leb (dudak) hakkındadır. EU ve HF’de dudakla ilgili 29 benzetme unsuru olduğu ve bunların 16’sının (*Havz-ı kevser, rah, ruh, mercan, yakut, la’l, zeberced, akik, şehd, ruteb, innab, halka, hokka, kand, nebat ve nukl*) Araplara, 13’ünün (*nigîn, cân-ı şîrîn, âb-ı hayat, şîr, mey, hurma, cân-ı hûn, nâr-dâne, nemekdân, şeker, şekerîn, şekeristan, tûtî*) de Acemlere ait olduğu dile getirilmiştir. MT’de ise 59 (*hokka, la’l, la’l-i güher-bâr, tûtî, hilâl, hilâl-i ‘id, rûh, rûh-ı musavver, halka, şeker, kand, nebat, şehd, nârdân, cân-feşân, şîr, şîrîn, rengîn, handân, güher, gonca, yakut, tar-ı kırmızı, hurma, unnab, şerbet, tab, cüllab, nukl, mercan, havz-ı kevser, selsebil, âb-ı hayat, çeşme-i hayvân, zülâl, zemzem, peşme-i cân, râ-ı nihân, tatlu, câam, peymâne, meyhâne, kadeh, bâde, mül, sâgar, sahbâ, şarap, şekeristân, şeker-feşân, dür-efşân, güher-bâr, güher-nisâr, şeker-bâr, şeker-rîz, şeker-âyîn, cân-fezâ, jeng ve şeker-güftâr*) benzetme unsuruna yer verilmiştir. MT’de bahsedilen bu unsurların hepsine tek tek örnek verilmeyip birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen unsurlar için bir örnek verilmiştir. Örneğin; “*şekeristân, şeker-feşân, dür-efşân, güher-bâr, güher-nisâr, şeker-bâr, şeker-rîz, şeker-âyîn, cân-fezâ, jeng ve şeker-güftâr*” unsurları için tek örnek verilmiştir (Erünsal, 1988:247) EU ve HF’deki *nigîn, zeberced, akik, ruteb ve rah* benzetme unsurları MT’de yoktur. MT’deki 12 Türkçe beyit örneğine karşılık, EU’da 17 ve HF’de EU’dan seçilmiş 15 Farsça beyit örneği yer almaktadır.

MT’nin 247-248. sayfalarındaki on ikinci, EU’nun 53-57 ve HF’nin 72-73. sayfalarındaki onuncu babı dendân (diş) hakkındadır. EU ve HF dendânın Arap sözlüklerinde *zars, segar ve sin* olarak adlandırıldığı bilgisiyle başlamaktadır. Bunun yanında diş niteliği bakımından *nûr, haba ve berd* olmak üzere 3’e ayırmışlardır. MT’de ise dendânın hangi yönüyle nelere benzetildiği söylenerek tek tek örnek verilmiştir. EU

ve HF'de dişlerin *sirişk*, *katre-i şebnem* 'ıkd-ı süreyya, lü'lü, inci, *gevher*, *sitare*(yıldız), *keveb-i sabite* ve *mühre* olmak üzere 9 benzetme unsuru ve örnekleri yer almaktadır. Ayrıca EU'da muntazam bir gerdanlık olması açısından *nur*, *haba*, *berd*, *dür*, *sîn*, *lü'lü*, *süreyya* olmak üzere 7'sinin Arap; *tegerk*, *şebnem*, *gevher*, *mervarid*, *pervin*, *sitare*, *mühre* ve *sirişkin* de Fars ibaresi olduğu belirtilmiştir. HF'de ise Fars ibarelerine ek olarak *şükûfeye* yer verilerek toplamda 9 Fars ibaresinden bahsedilmektedir. Yukarıdaki 9 unsurdan MT'de sadece *keveb-i sabite* bulunmayıp EU ve HF'de yer almayan *jâle* vardır. EU'da 13 Farsça örnek bulunurken HF'de, EU'daki doğrudan benzetme unsurlarıyla ilgili 8 örnek seçilmiştir. MT'de ise biri Ahmet Paşa'ya ait olmak üzere 7 örnek beyit verilmiştir.

MT'nin 248-249. sayfalarındaki on üçüncü, EU'nun 58-61 ve HF'nin 73-75. sayfalarındaki on birinci babı *dehân* (ağız) hakkındadır. EU ve HF'de Arapça'da ağza fem ve ağız çevresine de *efdalü'l-eşkal* (şekillerin en faziletlisi) denildiği söylendikten sonra örnekleriyle birlikte benzetme unsurları yer almaktadır. EU ve HF'de ağza dair 14 unsur bahse konu edilmiştir. Bunların 7'sinin Arapça (*Hâtem*, *dür*, *büssed*, *cevher-i ferd*, *'adem*, *nokta-i mevhuûme*, *hâl*, *mîm*), diğer 7'sinin de Farsça (*çeşme-i nûş*, *teng-şeker*, *piste*, *gonçe*, *nakş-ı ziyâde*, *zerre*, *ser-i mûy*) olduğu beirtilmiştir. Yalnız EU'da 14 hayal unsurdan bahsedilmesine rağmen *büssed* yer almamaktadır. MT'de ise *dür*, *büssed*, *hâl*, *piste* ve *nakş-ı ziyâde* yoktur. EU ve HF'dekilerden farklı olarak *çeşme*, *dâyire*, *hokka*, *çeşme-i hayvân* ve *nûşa* yer verilmiştir. EU'daki 12 Farsça örnekten doğrudan hayal unsurlarıyla ilgili olan 9'u HF'ye alınmıştır. MT'de ise 6 Türkçe örnek bulunmaktadır.

MT'nin 249. sayfasındaki on dördüncü, EU'nun 62-64 ve HF'nin 75-76. sayfalarındaki on ikinci babı *zenahdân* (çene) hakkındadır. EU ve HF'de çenenin Arapça karşılığının "zekan" olduğu belirtildikten sonra çenenin öncelikli iki sıfatından bahsedilmektedir. Bunlar; *tüffâh* (elma) ve *şemâme ya da dest-nebûddur* (kırklangıç kavunu). Bu babın sonunda da diğer bablarda olduğu gibi çenenin teşbihlerinin neler olduğu bir arada verilmiştir. Çeneyle ilgili 4 tanesi eş (*tüffâh*, *şemâme*, *sîb*, *dest-nebûd*) 8'i (*bih*, *turunc*, *gûy*, *gûy-ı sîmîn*, *çâh*, *çâh-ı Bâbil*, *âb-ı mu'allak*, *cân-ı 'azîz*) de farklı anlamlı toplam 12 teşbih unsurunun bilindiği dile getirilmiştir. Bu 12 unsurun içinde yukarıda bahsi geçip örnek verilen *gabgab* yoktur. MT'de ise *tüffâh*, *şemâme*, *dest-nebûd*, *gûy* ve *cân-ı 'azîz* bulunmayıp EU ve HF'den farklı olarak *zindan* teşbihine örnek verilmiştir. MT'deki 6 Türkçe örnek beyite karşılık, EU'da 9 ve HF'de EU'dan seçilmiş 8 Farsça örnek bulunmaktadır.

MT'nin 249-250. sayfalarındaki on beşinci, EU'nun 65-66. ve HF'nin 76-77. sayfalarındaki on üçüncü babı *gerdân* (boyun) hakkındadır. EU ve HF'nin bu babının başında Arapçada *gerdân*'ın 4 isimle bilindiği bunların; *hâdî*, *rakabe*, *cîd* ve *'unk* olduğu aktarılmıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarından gerdan EU ve HF'de 5 teşbihte ele alınmıştır: *dıraht-ı kâfûr*, *şem'-i kâfûrî*, *maşure-i 'ac*, *şah-ı şukufe* ve *şuşe-i sîm*. MT'de ise *gerdan*, *sürâhi-i sîmîn*, *ser*, *ser-firâz*, *gümüş*, *şem'-i kâfûr*, *dıraht-ı kâfûr*, *hatt-ı istivâ* ve *şükûfeye* benzetildiği görülmektedir. EU, HF'deki *maşure-i 'ac* ve *şuşe-i sîm* MT'de, MT'deki *sürâhi-i sîmîn*, *ser*,

ser-firâz, gümüş, hatt-ı istivâ da EU ve HF'de yoktur. EU ve HF'de birbirinin aynı 5 Farsça beyit, MT'de de Türkçe 4 beyit ve bir mısra örnek verilmiştir.

MT'nin 250. sayfasındaki on altıncı, EU'nun 67-69. ve HF'nin 77-78. sayfalarındaki on dördüncü babı *ber/sîne* (göğüs) hakkındadır. EU ve HF'de başlık *ber* iken MT'de başlık *sînedir*. Göğüs için Arapların *sadr* İranlılar ve Türklerin *sîne* ve Horasanlıların *sadr* dediği EU ve HF'nin bu bölümünün ilk cümleleridir. EU ve HF'de öncelikle 5 benzetme unsuru örneklerle açıklanmıştır. Bu benzetme unsurları (*gül, nârdân, harîr, nesrîn ve sîm*) EU ve HF'de ortaktır. EU ve HF'nin bu babının sonunda mana sahipleri arasında bilinen 7 adet teşbihten bahsedilir. Bunlardan EU ve HF'de *harîr ve nesrîn* ortaktır; *'ac, sîmîn, sincab, gül, sîmîn-ber* EU'da *nesteren, ber, sîm, nârdân ve semen* de HF'de yer almaktadır. MT'de ise EU ve HF'dekilerle sadece *sîm, sîmîn nesrîn ve semen* teşbihleri aynıdır. Bunların dışında *Ka'be, hirmen-i gül, yâsemen, yâsemîn nûr-tâb, güneş ve ay* vardır. EU ve HF'de birbirinin aynı 7 Farsça ve MT'de 3 Türkçe örnek beyit yer almaktadır.

MT'nin 251. sayfasındaki on sekizinci, EU'nun 70-71. ve HF'nin 78-79. sayfalarındaki on beşinci babı *sâ'id* (kol) hakkındadır. EU ve HF'de kolla ilgili 6 teşbih olduğu söylenmesine rağmen sonrasında bunlara *hamâyil* de eklenmiştir. Bahsedilen teşbihler; *Sîmîn, nigârîn, tahta-i 'âc, billûr, sîm, pileste*. EU'da kolun bunların dışında bir de *yeşime* benzetildiği söylenmiştir. EU, HF ve MT'de *sîmîn* ve *hamâyil* ortaktır. Ayrıca MT'de *sîm, hamâyil-i sîmîn, nihâl ve yâsemen* de vardır. EU ve HF'de kolla ilgili Farsça 6 ve MT'de Türkçe 3 beyit örnek verilmiştir.

MT'nin 250-251. sayfalarındaki on yedinci, EU'nun 72-73. ve HF'nin 79-80. sayfalarındaki on altıncı babı *engüş* (parmak) hakkındadır. EU ve HF'de parmakla ilgili *bend-i ney-şeker, dûm-ı kakum, nigârîn, pençe-i mercân, fındık, kaleme-i 'ac ve maşure-i sîm* teşbihlerinden bahsedilmiştir. HF'nin der-kenarında bir beyit örneğiyle parmağın *kalem ve nâme ve şem' ve gonçe-i zambak* teşbihlerinin de bulunduğu belirtilmiştir. MT'de ise *parmak, gonca, zambak, ney-şeker, nigâr, nigârîn, berg-i lâle, hâme, hâme-i sîmîn, muhannâ, pençe-i mercân, celâle ve fındık* teşbihleriyle anlatılmıştır. EU, HF ve MT'de *nigârîn, pençe-i mercân ve fındık*; EU ve MT'de bunun yanında *gonçe-i zambak ve hâme (kalem)* de ortaktır. EU'da 6, HF'de 5 Farsça örnek beyit vardır. Müellif der-kenarda 1 Türkçe örnek beyit vermiştir. MT'de ise 6 Türkçe örnek beyit vardır.

MT'nin 251-252. sayfalarındaki on dokuzuncu, EU'nun 74-78. ve HF'nin 80-82 sayfalarındaki on yedinci babı *kad* (boy) hakkındadır. EU ve HF'de benzetmelerin her birinin hangi yönüyle olduğu açıklanırken MT'de sadece bir benzetmede açıklama yapılmıştır. EU'da *boy kâmet, bâlâ, belâ-yı cân, ömr-i dirâz, elif, servi, neşk, tûbâ, bân, sâc, nahl, sanevber, 'ar'ar, narven, şimşâd, gülbün, fîr, neye* benzetilmiştir. *Ömr-i dirâz* ve *sâc* hariç bu teşbihlerin hepsine HF'de yer verilmiştir. Ayrıca EU'da *arzû-yı dıraz ve fîr-i melâmetin* de benzetme unsuru olarak kullanıldığı belirtilmiştir. MT'de *belâ-yı cân, neşk, bân, sâc, fîr, arzû-yı dıraz ve fîr-i melâmet benzetmeleri yokken nihâl-i tâze, sehî, sidre-i müntehâ, şâh, çenâr ve ney-şeker* gibi benzetmeler vardır. EU'da 13, HF'de EU'dan seçilmiş 9

Farsça örnek verilmişken MT'de ise biri Ahmet Paşa Divanı'ndan olmak üzere 6 adet Türkçe örnek verilmiştir.

MT'nin 252. sayfasındaki yirminci, EU'nun 79-82. sayfalarındaki ve HF'nin 82. sayfasındaki on sekizinci babı miyân (bel) hakkındadır. EU ve HF'nin bu babında bele Araplarca *hâsıra* ve ince bele *esyef* denildiği açıklandıktan sonra ilk olarak belin kıla benzetildiğine değinilmiştir. EU ve HF'de şairlerin beli 5 teşbihle ifade ettiği söylenmiştir. EU'da yer verilen 5 teşbihten (*endîşe-i mahfi, hîç, mûy-ı bî-nişân, râz ve ma'nî-i bârik*) HF'de biri (*râz*) yoktur, birinin (*mûy-ı bî-nişân*) yerine de *mûy-ı nihân* kullanılmıştır. MT'de ise *mûy, 'adem (hîç), râz, hayâl, râz-ı nihân, râz-ı cihân ve bî-nişân* teşbihlerine yer verilmiştir. Bunlardan *mûy ve 'adem (hîç)* her üç eserde; *râz* teşbihi ise EU ve MT'de ortaktır. EU'da 11, HF'de ise EU'dakilerden seçilmiş 6 Farsça örnek varken MT'de 4 Türkçe örnek vardır.

MT'nin 253. sayfasındaki yirmi birinci, EU'nun 83-84. sayfalarındaki ve HF'nin 83. sayfasındaki on dokuzuncu babı sâk (baldır) hakkındadır. Her 3 eserde öncelikle baldırın renk bakımından kırmızı ve beyaz olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. EU ve HF'nin ikisinde de kırmızı baldırın '*unnab ve bekkama* (kırmızı boya ağacı), beyaz baldırınsa *billûr ve sîme* benzetildiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca eskiden baldıra *kâ'im (ayakta duran)* denildiği söylenmiştir. Bu babın sonunda EU'da ayağın küçüklük ve hafiflik bakımından *hayâl* teşbihiyle şiirlerde yer aldığı bir örnekle aktarılmıştır. EU, HF ve MT'de *billûr ve sîm (gümüş)* benzetmeleri ortaktır. Bunların dışında MT'de baldırın şem'-i kâfur ve nûla vasıflandırıldığı belirtilmiştir. EU ve HF'de hem kırmızı hem beyaz baldırla ilgili benzetmeler üzerinde durulurken MT'de sadece beyaz baldırla ilgili benzetmeler üzerinde durulmuştur. EU'da bu babda 5, HF'de EU'dan seçilmiş 4 Farsça örnek beyit varken MT'de 2 Türkçe örnek beyit vardır.

EU ve MT sevgilinin güzellik unsurlarının anlatıldığı eserler olmaları nedeniyle müellif eserinin sonunda "doğru teşbihin kuralları"na dair bilgiler vererek şiir ve şiir yazmanın önemini ifade edilmiştir. (Şafak, 1991:465) HF'nin teşbih bahsi ise müellifin 25 beyitlik teşbih çeşitlerini bir araya getirdiği mesnevisiyle son bulmaktadır (Kaçar, 2012: 27).

SONUÇ

Enîsü'l-Uşşâk ve Miftâhu't-Teşbih, sevgilinin güzellik unsurlarını anlatan müstakil eserlerdir. Hadikatü'l-Fünûn ise belâgat terimlerinden *teşbih* anlatırken sevgilinin güzellik unsurlarını ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Enîsü'l-Uşşâk ve Hadikatü'l-Fünûn,

19 babken Miftâhu't-Teşbih *binî* ve *guşla* birlikte 21 baktır. Miftâhu't-Teşbih'deki babların dizilişi Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'dan farklıdır. Örneğin; Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'un ikinci Miftâhu't-Teşbih'in üçüncü babı alın hakkındadır. Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'un aynı olan biçim ve içerikleri Miftâhu't-Teşbih'de farklılık gösterir. Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'da güzellik unsurlarının hangi yönüyle neye benzetildiği çoğu zaman açıklanırken Miftâhu't-Teşbih'de bu açıklamalara nadiren yer verilmiştir. Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'daki örnek beyitler Farsçayken Miftâhu't-Teşbih'dekiler Türkçedir. Elde edilen veriler ışığında Enîsü'l-Uşşâk ve Hadîkatü'l-Fünûn'un 19 babdan oluşması, örneklerin Farsça olup Hadîkatü'l-Fünûn'dakilerin Enîsü'l-Uşşâk'dakilerden seçilmesi, benzetme unsurlarının birkaç eksik ya da fazlalık hariç aynılığı Hadîkatü'l-Fünûn'un teşbih kısmının orijinal olmadığını göstermektedir. Hadîkatü'l-Fünûn'un teşbih kısmı, eserin der-kenarında müellif tarafından eksik bulunduğu Enîsü'l-Uşşâk'a düzeltmeler yaptığının söylenmesine rağmen Enîsü'l-Uşşâk'ı taklit etmek hatta tercüme etmekten öteye geçememiştir. Miftâhu't-Teşbih ise sadece sevgilinin güzellik unsurlarını anlatan bir eser olması noktasında Enîsü'l-Uşşâk'dan etkilenmiş olmakla birlikte Miftâhu't-Teşbih, güzellik unsurlarının maddeleştirilmesi, eserin içeriği, biçimi ve örnekler bakımından farklılık arz eden orijinal bir eserdir.

KAYNAKÇA

- ERÜNSAL, İ. (1988), "Muîdî'nin Miftâhu't-Teşbih'i", *Osmanlı Araştırmaları XI*, İstanbul, S. VII-VIII, s. 215-272.
- KAÇAR, M. (2012), *Şerîfi Hadîkatü'l-Fünûn -Türkçe Te'lif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı-* İstanbul: Okur Akademi.
- KARABEY, T. vd. (1994), *Enîsü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar)*, Ankara: Ecdad Yayınları.
- SARAÇ, M. A. Y. (2004), "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları", *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, C. XXVII, s. 311-344.
- SARAÇ, M. A. Y. (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 8. Baskı, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- ŞAFAK, Y. (1991), *Sürûrî'nin Bahru'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk İle Mukayesesi*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ŞAFAK, Y. (1995), "*Enîsü'l-uşşâk Tercümesine Dair*", İstanbul: Yedi İklim S.LX, s. 70-73.